

**ОД РОМАНА ДО СЛОВЕНА. АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ ИЗ СРБИЈЕ И ЊИХОВ
КОНТЕКСТ**

НАУЧНИ СКУП, БЕОГРАД, 12-13. ДЕЦЕМБАР 2013.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

У БЕОГРАДУ

1838

БЕОГРАД 2013

ОД РОМАНА ДО СЛОВЕНА. АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ ИЗ СРБИЈЕ И ЊИХОВ
КОНТЕКСТ.

НАУЧНИ СКУП У ОРГАНИЗАЦИЈИ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ,
БЕОГРАД, 12-13. ДЕЦЕМБАР 2013.

КЊИГА АПСТРАКТА РАДОВА СА ПРОГРАМОМ СКУПА

УРЕДНИК

МИХАИЛО МИЛИНКОВИЋ

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

ПРОФ. ДР МИХАИЛО МИЛИНКОВИЋ (ПРЕДСЕДНИК)

ДОЦ. ДР ПЕРИЦА ШПЕХАР (СЕКРЕТАР)

ДОЦ. ДР ДЕЈАН РАДИЧЕВИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

СУЗАНА ПУПОВАЦ

ТИРАЖ

50 ПРИМЕРАКА

БЕОГРАД 2013

ISBN 978-86-88803-32-8

„ОД РОМАНА ДО СЛОВЕНА. АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ ИЗ СРБИЈЕ И ЊИХОВ КОНТЕКСТ“

БЕОГРАД, 12-13. ДЕЦЕМБАР 2013.

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, САЛА 108/І СПРАТ.

ЧЕТВРТАК 12. ДЕЦЕМБАР

9:00

ОТВАРАЊЕ СКУПА

Поздравна реч Декана Филозофског факултета у Београду

Уводна реч, Михаило Милинковић

Информације за учеснике скупа, Перица Шпехар

9:30¹

І РАНОХРИШЋАНСКИ ПЕРИОД (председава Вујадин Иванишевић)

Гордана Гаврић, Небеске столице – сведочанство раног хришћанства на Копаонику

10:00

Гордана Јеремић, Сахране деце на касноантичкој некрополи у Јагодин Мали (*Naissus*)

10:30

Гордана Милошевић-Јевтић, Ранохришћанске цркве Наиса и Медијане

11:00

Ивана Грујић, Ранохришћанске цркве у руралним срединама северног Илирика

11:30-11:45

ПАУЗА ЗА КАФУ

11:45 (председава Михаило Милинковић)

Мирјана Благојевић, Ранохришћанска базилика код Беле Паланке – прелиминарни резултати истраживања

12:15

Марин Бугар, Бедем-Маскаре – резултати досадашњих археолошких истраживања

12:45

Олга Шпехар – Бранка Вранешевић, Ранохришћанска уметност у Србији - осврт на стање и начин истражености

---

1   Време излагања: 20 минута и 10 минута за дискусију иза сваког говорника.

13:15

Александра Смирнов-Бркић, О карактеру мартиролошких списа везаних за територију римског Илирика

13:45

Жарко Петковић, Један прилог о позноантичком рударству у Дарданији

14:15

Дискусија о претходној тематској целини

ПАУЗА ЗА РУЧАК (у сопственој режији)

16:00

II РАНОВИЗАНТИЈСКА АРХЕОЛОГИЈА (председава Жарко Петковић)

Вујадин Иванишевић - Соња Стаменковић, Касноантичка утврђења у Лесковачкој котлини

16:30

Душан Рашковић, Резултати археолошких истраживања налазишта Укоса у Град Сталаћу

17:00

Радивоје Арсић, Утврђење Јеринин град и касноантички пут у кањону реке Градац код Ваљева

17:30-17:45

ПАУЗА ЗА КАФУ

17:45 (председава Весна Бикић)

Михаило Милинковић, Резултати нових археолошких истраживања Градине на Јелици, 2010-2013.г.

18:15

Драган Јацановић, Касноантичка налазишта у Браничеву

18:45

Ана Петровић - Бојан Поповић, Прилог познавању рановизантијске стамбене архитектуре на Ђердапу

19:15

КОКТЕЛ

ПЕТАК 13. ДЕЦЕМБАР

II РАНОВИЗАНТИЈСКА АРХЕОЛОГИЈА-НАСТАВАК

9:30 (председава Гордана Милошевић-Јевтић)

Михаило Милинковић, Локалитет Злата-Кале, резултати првих археолошких ископавања 2013.г.

10:00

Весна Бикић, Нова етапа у проучавањима рановизантијске керамике у Србији

10:30-11:15

Дискусија о претходној тематској целини

11:15-11:30

ПАУЗА ЗА КАФУ

III ВРЕМЕ СЕОБЕ НАРОДА И РАНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА (председава Перица Шпехар)

11:30

Јасна Давидовић, Налази германске глачане керамике са простора Срема

12:00

Иван Бугарски, Нови истраживачки приступи и могућности развоја археологије Авара у Србији

12:30

Радован Бунарцић, Етничка слика јужне Паноније на прелазу VIII у IX век

13:00

ПАУЗА ЗА РУЧАК (у сопственој режији)

15:00 (председава Радован Бунарцић)

Александар Сајдл, Каролиншки налази из Србије, Босне и Херцеговине

15:30

Дејан Радичевић, Археолошка истраживања раносредњовековних насеља на територији Војводине

16:00

Милица Радишић, Досадашња сазнања о раносредњовековним насељима на централном Балкану

16:30-16:45

ПАУЗА ЗА КАФУ

16:45 (председава Дејан Радичевић)

Драгица Премовић-Алексић, Остаци паганства на сјеничко-пештерској висоравни

17:15

Перица Шпехар, Погребни обичаји и њихова транзиција на територији Србије у раном средњем веку

17:45-18:15

Дискусија о претходној тематској целини

18:15-18:45

Михаило Милинковић, Радован Бунарџић, Вујадин Иванишевић: Завршна реч

19:00

ЗАЈЕДНИЧКА ВЕЧЕРА (организовано)

АПСТРАКТИ РАДОВА

Мр Гордана Гаврић, Завод за заштиту споменика културе Краљево
Небеске столице – сведочанство раног хришћанства на Копаонику

Највише коте планинског масива Копаоника, биле су у археолошком смислу непознаница све до открића Небеских столица, које су бациле ново светло на процес насељавања планинских подручја северног дела касноантичке провинције Дарданије, као и на процес христијанизације ових крајева. Настанак насеља на Копаонику у римском периоду, као и у другим деловима Горње Мезије, био је у тесној вези са рударством које је чинило суштину горњомезијске привреде. Са доминантног платоа који се налази на 1800m надморске висине, сагледавају се рударски ревири у Запланини и Белом Брду, као и рановизантијска утврђења на Војетину, Чуцаици и у Горњим Левићима.

На Небеским столицама је изражена хоризонтална стратиграфија, у којој се слојеви не негирају, већ се јасно издвајају, један из 3/4. века и други из 5/6. века. Старијем хоризонту припадају профане грађевине датоване новцем римских царева 3/4. века, док млађем хоризонту припада ранохришћанска базилика, датована у 5/6. век на основу открића подног мозаика који се својим карактеристикама сасвим уклапа у ранохришћанску мозаичку продукцију са територија Дарданије, Македоније и Новог Епира. Специфичност ове базилике очитује се у томе што се за разлику од већине рановизантијских базилика које се налазе у оквиру утврђења, налази слободно у простору. Резултати досадашњих истраживања наводе на претпоставку да се у 5/6. веку на Небеским столицама налазио значајан сакрални центар, док се насеље налазило нешто ниже, можда на Чуцаици, где се налазе остаци још неистраженог утврђења.

Покретни археолошки материјал који је до сада само спорадично публикован (мозаик, фрагменти фресака, керамика, стакло, фибуле, наруквице, перлице, новац...) јасно указује на значај Небеских столица у касној антици, како у профаном, тако и у сакралном смислу. Као илустрацију наводимо, налазе кртстих фибула које потврђују присуство војних службеника на овом подручју, а самим тим и пораст интереса за балканске провинције, у другој половини 4. века.

Истраживања Небеских столица, као и заштитна истраживања источних падина Копаоника, из године у годину бришу беле мрље на археолошкој карти Србије, мењајући слику касноантичког доба на овом подручју.

Др Гордана Јеремић, научни сарадник, Археолошки институт Београд
Сахране деце на касноантичкој некрополи у Јагодин Мали (Naissus)

Највећа градска некропола касноантичког Наиса (Naissus) формирана је на благо уздигнутом лесном платоу на десној обали Нишаве, источно од касноантичке фортификације, дуж магистралног пута за Рацијарију (Ratiaria, данас Арчар). Простор некрополе обухвата већи део данашње градске четврти Јагодин Мала (ГО Пантелеј), по чему и носи назив у стручној литератури. Археолошка истраживања некрополе трају више од осам деценија, са већим прекидима и радовима на ограниченом простору, тако да је до сада испитан само њен мањи део: регистровано је свега око три стотине гробова слободно укупаних покојника и преко шездесет зиданих гробница.

Сахрањивање на некрополи у Јагодин Мали трајало је пуна три века, од 4. до краја 6/почетка 7. века. Иако је некропола дуго била у употреби, примећује се, на основу истраженог дела, да није долазило до преклапања гробова. Ископавањима и случајним налазима су регистровани различити гробни облици: сахране у плитким гробним ракама, дрвеним, оловним или каменим сандуцима, у конструкцијама од опека и тегула које су имитирале ковчеге, зиданим гробовима, полуоблично засведеним гробницама и гробницама са једном или две калоте.

На некрополи су у мањем броју регистроване и појединачне сахране деце у обичним ракама и конструкцијама од опека, тегула, имбрицес, као и у оквиру породичних гробница и зиданих гробова, уз друге покојнике. У пар случајева откривени су зидани гробови малих димензија, који би могли да укажу на сахране особа млађег узраста, а најновијим истраживањима југоисточног дела некрополе у кругу фабрике „Бенетон“, у полуоблично засведеној гробници, забележен је на северном зиду посебно зидан простор малих димензија, који би могао бити протумачен као простор за сахрану детета, преминулог непосредно у време зидања гробнице. У Јагодин Мали, деца су сахрањивана и у оквиру базилике са криптом код Моста младости, а у питању су сахране у зиданим аркосолијама, оловним саркофазима и гробовима са конструкцијом од опека.

Истраживањима је утврђено да су на некрополи сахрањивана деца различитих узраста (*infans I infans II*), као и фетуси. Деца су сахрањивана према устаљеним обичајима, оријентације запад-исток, понекад са већим одступањем од ове осе. Крај главе или ногу покојника понекад се јављају прилози у облику стаклених или керамичких посуда, а личну опрему углавном чини накит од бронзе, стакла или ћилибара.

У предложеном раду бисмо се осврнули на гробне облике у којима су деца касноантичког Наиса сахрањивана, као и на инвентар, регистрован током истраживања, а све то употпуњено резултатима најновијих археолошких истраживања некрополе, нарочито подацима из 2006, 2010 и 2012. године, за које постоје комплетна документација и прелиминарни антрополошки подаци.

**Доц. др Гордана Милошевић-Јевтић, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
Ранохришћанске цркве Наиса и Медијане**

Током 4. века Наисус је био познати хришћански центар и седиште епископије за чије је потребе морала бити изграђена епископска, катедрална црква, али и други хришћански храмови. Историјски извори, а посебно Присков коментар посредно сведоче о постојању црквених грађевина у граду средином 5. века. Потпунија евиденција о ранохришћанским грађевинама у граду, као и нови резултати археолошких истраживања на Медијани, пружају елементе за реконструкцију овог сегмента античког Ниша. У типолошком погледу у питању су једнобродни и тробродни објекти, различите величине, са апсидом на истоку. Најстарије би могле бити оне из Јагодин Мале датоване у време Константина и његових наследника. Цркве на Медијани опредељене су у крај 4. и почетак 5. века, док је базилика у комплексу са гробницом-мртиријем изграђена најраније у време Анастасија I.

**Ивана Грујић, МА, докторанд на Одељењу за археологију, Филозофски факултет Београд
Ранохришћанске цркве у руралним срединама северног Илирика**

Ранохришћанске цркве у северном Илирику, осим у градовима, подизане су и у руралним срединама, тачније, у утврђеним сеоским насељима. Током 6. века долази до пресељења великог броја насеља на градинске положаје, иако су неки од њих у мањој мери били коришћени већ у 3. и 4. веку. Као разлог за промену насеобинске структуре могу се навести упади варварских племена.

Бројним утврђењима приписивана је улога војних објеката, али археолошки подаци пружају другачију слику. Налази одговарајућих алатки и опреме сведоче о пољопривредним активностима становника, док их згура и остаци топионичарских пећи повезују са експлоатацијом рударских окана у близини. Такође, гробови са дечијим и женским скелетима потврђују да утврђења нису била искључиво војног карактера.

У оквиру ових насеља граде се цркве различитих димензија и архитектонских одлика, на основу којих се издвајају два основна типа: цркве- базилике (Пазариште,

Бреговина, Небеске столице) и једнобродне цркве са полукружном апсидом (лишка Тава, Баботинац, Бранговић). Време подизања цркава се датује се у крај 5. и почетак 6. века. Најраније је датовање за цркве на Медијани, које се опредељују у крај 4. века. Већина је зидана каменом, а као везивно средство коришћени су блато или малтер. Издваја се црква у Бреговини, где су откривене мермерне оплате, камена пластика, остаци фресака и мозаик, који се јавља и у Медијани и Небеским столицама, док су цркве у Баботинцу, Бреговини и Небеским столицама биле живописане.

Утврђења, као и цркве, страдала су крајем 6. и почетком 7. века у налетима варварских племена, у првом реду Словена и Авара. Њихова обнова није потврђена у каснијим периодима.

Анализом и проучавањем архитектуре и покретног археолошког материјала, мањих, сеоских насеља и цркава, отварају се сасвим нова питања, али и допуњују сазнања о процесу христијанизације руралних средина (*pagus*) северног Илирика у 5. и 6. веку.

Мирјана Благојевић, археолог саветник, Републички завод за заштиту споменика културе Београд

Ранохришћанска базилика код Беле Паланке – прелиминарни резултати истраживања

На будућој траси аутопута Е 80, на локалитету Кладенчиште (атар села Шпај) код Беле Паланке, истражена је једнобродна грађевина са апсидом на источној страни и просторијом на северној страни која је имала функцију крстионице. У апсидалном простору пронађени су камено лежиште за часну трпезу и остаци темеља за олтарску преграду. Зидови цркве су били осликани што потврђују налази малтера са бојеним површинама. Архитектонски остаци као и налази бронзаног новца указују на постојање старијег објекта који је вероватно подигнут у другој половини 4. века, а дограђен је и обнављан у 6. веку (време цара Јустинијана 527-565). У западном делу изван објекта пронађен је комплекс просторија чија намена за сада није дефинисана. Може се закључити да се ради о базилици која је била важан религијски центар раног хришћанства у овом делу провинције на траси римског цивилног пута Наисус–Сердика.

Марин Бугар, виши кустос, Народни музеј Крушевац

„Бедем-Маскаре“ – резултати досадашњих археолошких истраживања

Вишеслојни археолошки локалитет „Бедем“ налази на 20 километара северно од Крушевца, у варваринској општини и чува трагове рановизантијске фортификације из 6. века. Димензије утврђења које спада у ред ретких здања низијског типа откривених у Илирикуму су 130 x 130m. Од најзначајнијих открића свакако треба издвојити импресивну тробродну базилику „катедралног“ типа и остатке северне куле, док су трагови стамбене архитектуре констатовани у виду полуземунице мањих димензија. На простору изван северозападног бедема утврђења назире се остаци палисада, док се према североистоку уочавају вероватни трагови валума.

Нажалост, данас је у питању потпуно девастирана површина на којој нема надземних трагова. Покретни материјал карактерише мања количина грнчарије (уломци чешљастих и ребрастих амфора, глеђосани лонци), као и присуство гвозденог оружја, оруђа, коштаних чешљева и полуфолиса.

Др Олга Шпехар, асистент, Универзитет у Београду, Филозофски факултет - Одељење за историју уметности

Мр Бранка Вранешевић, асистент, Универзитет у Београду, Филозофски факултет - Одељење за историју уметности

Ранохришћанска уметност у Србији – осврт на стање и начин истражености

У време када су се развијала иконографска решења у уметности раних хришћана, процес романизације тек је довршен на територији данашње Србије, а велики урбани центри, за које је најчешће и везана активна уметничка продукција, доживљавају свој процват. Проглашење Миланског едикта, чија је годишњица баш ове године обележена многим пригодним прославама, створило је могућност за настанак хришћанске сакралне топографије и за излазак хришћанске уметности из катакомби, *domus ecclesiae* и кућа приватних поручилаца.

Од средине 4. века на територији данашње Србије се, баш као и у читавом Царству, даље развија рана хришћанска уметност ослобођена страха од прогона. Она до данас, осим ретких изузетака, није добила заслужену пажњу из перспективе историчара уметности. Циљ овог рада је да омогући сагледавање стања истражености у иконографском, религијском и симболичном смислу свих оних уметничких дела која се датују у прве векове хришћанства, те да се укаже на нове методолошке приступе у изучавању ранохришћанске уметности.

Мр Александра Смирнов-Бркић, асистент, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет - Одсек за историју

О карактеру мартиролошких списа везаних за територију римског Илирика

Списи о страдањима ранохришћанских мученика чине важан део хагиографске литературе с обзиром на њихову историјску утемељеност. Поред мартирологија, као спискова мученика, посебну важност имају описи страдања ранохришћанских мученика, које је први према њиховој историјској вредности класификовао Иполит Делеје, наглашавајући да ови списи нужно настају на бази локалне традиције и за њу су снажно везани. Сачуван је већи број страдања или пасија ранохришћанских мученика са територије римског Илирика, који иако је претрпео бројне административне промене, остао је јединствена целина у културолошком смислу до рановизантијског периода.

Стога ће овај рад дати компаративну анализу мартиролошких списа са територије римског Илирика (Иринеја из Сирмијума, Синерота из Сирмијума, Полиона из Цибала, Четворице овенчаних, Квирина из Сисције, Хермила и Стратоника из Сингидунума, Флора и Лавра из Улпијане, Домнија из Салоне) у циљу да утврди да ли мартиролошка литература са овог подручја показује извесне међусобне аналогije и особености, као и које је њено место у општој хагиографској литератури.

Проф. др Жарко Петковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за историју

Један прилог о позноантичком рударству у Дарданији

У реферату ће бити речи о једном новом налазу Диоклецијановог новца на обронцима Копаоника, недалеко од Белог Брда. У питању је фолес из 298. искован у северној Африци, који је у Дарданију могао доћи заједно са јединицом која је обезбеђивала рудник. Овај налаз дозвољава – имајући у виду друга сведочанства о Диоклецијановом личном труду да оживи рударство у подунавским провинцијама, као и о производњи крмеца у Дарданији (највероватније на Копаонику) у периоду између 272. и 301. године – да се претпостави

да је рудник сребра и гвожђа у (на) Белом Брду био у употреби у Диоклецијаново време. (Поуздана сведочанства о раду рудника у Белом Брду засада потичу из позног средњег века.) Ова теза, ако буде прихваћена – подржана је низом других индиција о којима ће бити дискутовано у реферату – представљаће ново сведочанство о новој експлоатацији (или оживљавању?) копаоничких рудника у позној антици.

Др Вујадин Иванишевић, научни саветник, Археолошки институт Београд
мр Соња Стаменковић, истраживач-сарадник, Археолошки институт Београд
Касноантичка утврђења у Лесковачкој котлини

Област Лесковачке котлине била је, судећи према пописаним утврђењима, густо насељена у доба касне антике и ране Византије. Фортификације су распоређене по ободима котлине, у побрђима Бабичке горе, Крушевице, Острозуба, Чемерника, Кукавице, Гољака, Мајдана, Радана и Пасјаче, као и у средишту области у брдским деловима између сливова Јабланице и Пусте реке. Оне јасно сведоче о повлачењу становништва из долина у боље брањена висинска подручја у касноантичком периоду. Поједине фортификације су подигнуте раније, у доба принципата, са улогом заштите комуникација и посебно рудника који су потврђени на падинама Мајдан планине, Радана, Гољака и другим. Посебно место у овој области, смештеној у западном делу провинције Средоземне Дакије, заузима Царичин град (Justiniana Prima) са прстеном утврђења која су контролисала приступ граду и акведукт. Важну улогу су играле и фортификације у Рујковцу и Злати судећи према површини које су заузимале и остацима грађевина. С друге стране, према расположивим подацима, највећи број фортификација може се сврстати у прибежишта, чија је основна улога била заштита локалног становништва.

Душан Рашковић, виши кустос, Народни музеј Крушевац
Резултати археолошких истраживања налазишта „Укоса“ у Град Сталаћу

Локалитет „Укоса“ се налази на јужном крају села Град Сталаћа, непосредно изнад локалног пута Град Сталаћ-Стеванац, односно изнад леве обале Јужне Мораве. Сондажна археолошка истраживања, спроведена на овом локалитету, успела су изнети на видело неке од сегмената живота и самог распрострањања утврђења. Тако је лоциран положај дела северозападног одбрамбеног бедема, који је опасивао утврђење на Укоси. Лоцирана су и два гробалја, јужно и југозападно од Укосе. Лоциран је радни и складишни део утврђења-насеља на Укоси.

Археолошким налазима које датирамо, од времена старијег гвозденог доба, до каснолатенског периода, односно времена келтске доминације у Поморављу, доказан је континуитет живота на Укоси од праисторијских периода. Ипак најбројнији су налази из рановизантијског времена. Тачније речено времена сеобе народа и периода државе Ромеја.

Могу се поменути налази фибула, коштаног предмета, као што је атрактиван затварач за торбице или коштаног фрула и наравно различити гвоздени употребни предмети. Истичемо секире, оруђе за обраду камена, копље, стрелица, копче. Напоменимо и налазе новца, оставу од 115. комада новца 4 и 5. века и појединачне налазе 6. века, до налаза ковања византијског цара Лава VI.

Налази као што су силоси за чување хране, жрвњеве за млевање жита, керамички судови за чување хране и вина, амфоре са чешљастим украсима, јасан су показатељ начина живота на Укоси у рано византијско време. Посебно је занимљив археолошки материјал из раног средњег века, углавном керамички материјал 9-10. века, који потврђује важност Поморавља и у том историјском периоду.

Посебан сегменат археолошког познавања „Укосе“ су случајни налази које је од налазача прикупио Народни музеј Крушевац. Реч је о фибулама, новцу и гвозденим употребним предметима. Међу таквим налазима истиче се случајни налаз лангобардске „S“ фибуле.

Радивоје Арсић, Завод за заштиту споменика културе Ваљево
Утврђење Јеринин град и касноантички пут у кањону реке Градац код Ваљева

Поред делимично истражених археолошких остатака утврђења дуж кањона реке Градац се од седамдестих година 20. века у литератури помињу остаци старог пута који је повезивао долину Колубаре са Подрињем и Ужичком котлином. Мањим археолошким рекогносцирањем документовани су и позиционирани материјални трагови ове комуникације. Дуж овог правца регистровано је сасвим сигурно још неколико фортификација и велики број других археолошких налазишта из периода од 3. до 7. века. Судаћи по доступним историјским изворима, изгледа да овај пут није био активан током средњег века и османског периода, када је замењен другим правцима.

Како показују нова истраживања до самог Утврђењу се долазило колским путем који је преко газа прелазио реку Градац а потом се у дужини од око 30m скоро паралелно са западним бредом пружао до улазне капије. Капија је подигнута као засведени отвор у зиду неправилне левкасте основе ширине око 4m. Бедери утврђења саграђени су током 3. века. Утврђено је да су најстарији антички објекти били подигнути од бондручних конструкција облепљених блатом и малтером. Објекти су настрадали у пожару крајем 4. века. Након нивелације терена преко њихових остатака подигнута је најпре црква, којој је касније дозидан анекс. Поједини покретни налази и откривени скелети деце и особе женског пола упућују на присуство цивилне популације у фортификацији током 6. века.

Проф. др Михаило Милинковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију

Резултати нових археолошких истраживања Градине на Јелици, 2010-2013. године

У реферату ће се приказати резултати археолошког истраживања Градине на Јелици од 2010. до 2013. године, са кратким освртом на најважнија укупна открића до којих се дошло на том локалитету (ископавања започета 1984). Даће се преглед пре свега оних непокретних и покретних налаза, до којих се дошло у наставку истраживања, након издавања монографије посвећене Градини на Јелици, 2010. године. Као што ће бити изнето, од 2010. до 2013. године (четири кампање), тежиште истраживања било је усмерено на профану архитектуру на Горњем граду (Објекти VIII, IX, X и други, траса млађег бредма), на простор Јужног и Северног подграђа, и на нартекс унутар Базилике „D“, на западној падини Градине. Приказаће се налази који потичу из рановизантијског и раносредњовековног хоризонта, док ће обрада праисторијских уследити на другом месту.

Драган Јацановић, музејски саветник, Народни музеј Пожаревац
Касноантичка налазишта у Браничеву

Рад представља преглед касноантичких налазишта и налаза на подручју Браничева, са циљем да се употпуни слика о рановизантијском периоду на овој територији. Браничево представља јасну географску целину ограничену на северу Дунавом, на западу Великом Моравом, а на југу и истоку планинским ланцем који чине планине Бељаница, Црни Врх, Хомолске планине и Северни Кучај. Током антике на овом подручју се налази читав

низ значајних насеља: Маргум, Виминацијум, Ледерата, Пинкум, Купе, Нове, Гудускум, Муниципијум и Јовис Паго, забележених у античком изворима и итинерарима. Утврђења лоцирана на Дунаву представљала су границу Римског царства према варварима - лимес. Нека од њих обновиће цар Јустинијан у шестом веку, приликом обнове лимеса.

Планинско подручје Хомоља у изворишном делу Млаве и Звижда у горњем делу Пека је током антике 1–4. век слабо настањено. Позната су само два значајнија локалитета: Краку лу Јордан на Пеку и Кустар код Крепољина у Хомољу. Током касне антике и ране Византије број насеља се знатно повећава. Рекогносцирањем Народног музеја у Пожаревцу евидентиран је читав низ насеља овог периода, која су дала значајан археолошки материјал овог периода, на првом месту налазе рановизантијског новца. До сада су на подручју Хомоља регистровани следећи локалитети: Градац у Горњачкој клисури, Ћетаће у Горњачкој клисури, Браничка река у Мелници, Градац код Крепољина, Зад у Рибарима, Ћетаће у Осаници, Стража у Жагубици, Преграда у Жагубици и, Пчелињи Крш у Лазници. У Звижду су евидентирани касноантички локалитети Чукареље у Каони, Мајдан у Кучајни, Дубочка пећина у Дубокој, Маркова Крчма у Нересници и Босиљковац у Бродици. Све њих карактерише заједничка особина да су позиционирани на доминантним и карактеристичним местима, као што су врхови брда или велике окуке реке. Површинском проспекцијом на њима је потврђено постојање фортификационих објеката и значајни трагови археометалуршких активности у налазима металичне шљаке, камених жрвњева и слично.

М. арх. Бојан Поповић, истраживач-сарадник, Археолошки институт Београд
М. арх. Ана Петровић, спољни сарадник, Републички завод за заштиту споменика културе Београд

Прилог познавању рановизантијске стамбене архитектуре на Ђердапу

Насеобински стамбени објекти који настају током рановизантијског периода у утврђењима на Ђердапу, по градиву, облику, намени и значају у многоме се разликују од објеката насталих у претходним епохама. Најзаступљенији су објекти од лаког материјала, најчешће дрвета и плетера, као и шаторасте структуре док мањи проценат чине зидани објекти. Најинтересантнију и слабо истражену групу чине привремене структуре, често правоугаоне основе које су биле изграђене као лаке дрвене конструкције, а за које је претпостављено да су биле покривене животињском кожом. Остаци оваквих објеката констатовани су на Чезави, Бољетину, Босману, Равни, Хајдучкој Воденици, Поречкој реци и (Доњем Милановцу) Талиати. У раду ћемо сагледати саме конструкције (материјале од којих су начињене, њихову величину, облик и намену) као и њихове позиције у односу према фортификационим елементима и другим објектима унутар утврђења. На основу појединачних идеалних реконструкција покушаћемо да предочимо могућ изглед ових конструкција.

Проф. др Михаило Милинковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију

Локалитет Злата-Кале, резултати првих археолошких ископавања 2013. године

Лок. Злата-Кале је познат у стручној литератури захваљујући обиласцима Еванса, Каница и интересовању других истраживача (Дероко, Радојчић, Николајевић, Поповић). Са подацима добијеним уз помоћ ваздушних и сателитских снимака, резултати ранијих рекогносцирања говоре о великом насељу са кардом и декуманусом, брањеним са најмање две трасе бедема.

На основу приступачног положаја, према случајним налазима (мозаик, пластика, фреско-малтер, водовод, ситни предмети), као и на основу остатака бране, могло се

претпоставити да се у Злати налазио важан рановизантијски град, према мишљењу многих аутора, у Јустинијановом завичају. Резултати првих сондажних ископавања, предузетих са циљем сагледавања основних стратиграфских и топографских података, у контексту стављања лок. под заштиту Закона, потврдили су ове претпоставке. Иако ограниченог обима, дали су полазне податке о хронологији и топографији налазишта. Откривени су остаци делом добро очуваних и квалитетно зиданих бедема. Међу покретним налазима уз рановизантијски материјал доминира средњовековни. Извршена су и почетна мерења бране, чија дужина износи преко 94m.

Др Весна Бикић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд
Нова етапа у проучавањима рановизантијске керамике у Србији

У саопштењу ће бити укратко предочена досадашња сазнања о рановизантијској керамици у Србији. Грађа којом располажемо је квалитетна, у смислу заступљености врста и облика, као и количине, што је предуслов за сагледавање одлика керамичке производње на подручју централног Илирика. Међутим, због слабог интересовања за изучавање керамике у целини, обрада и систематизација доброг дела рановизантијских налаза са новијих истраживања тек предстоји.

Нову етапу у изучавањима керамике рановизантијског раздобља обележава, заправо, надградња истраживачког модела који је Љиљана Бјелајац својевремено применила на Царичином граду. Анализа узорних археолошких контекста сада обухвата и просторни распоред и међусобни однос врста и облика посуда, затим трагове њихове употребе и анализе садржаја, као и покушај успостављања прецизније хронологије за поједине врсте, и због праћења промена технологије керамике. С тим у вези, биће представљен нов програм физичко-хемијских анализа керамике са Царичиног града и најзначајнији почетни резултати. Већ сада се показало да овакав приступ има огроман потенцијал, не само у студијама керамике, већ и у ширем кључу изучавања рановизантијских средишта, у аспектима припреме и чувања хране, до организације грнчарског заната на регионалном нивоу.

Јасмина Давидовић, виши кустос археолог, Музеја Срема Сремска Митровица
Налази германске глачане керамике са простора Срема

Током 56 година археолошких истраживања простора Сремске Митровице (систематски од 1957), некадашњег Сирмијума и истраживања читаве територије Срема, пронађен је значајан број примерака керамике украшене глачаном и печатним орнаментом, која се приписује припадницима германске варварске популације.

Налази се везују за бурна времена од краја 4. века па до пропасти Сирмијума 582. године, тј. за период у коме су различита германска племена (Источни Готи, Гепиди, Лангобарди, Херули) боравили на простору Срема и у самом Сирмијуму. Керамички фрагменти представљају најбројније налазе који се везују за ову популацију, посебно са простора Сирмијума (Сектор II, III, V, VI, 1a, 3, 4, 28, 31, 37, 42, 44, 46, 47, 51, 72, 75, 85, у октогону североисточно од града). У односу на велику количину керамичког материјала до сада пронађену на локалитетима Сирмијума налази са простора источног Срема су незнатни и јављају се у Батајници, Јакову, Кузмину и у Бононији (Банештар) на Дунаву.

Mr Иван Бугарски, истраживач-сарадник, Археолошки институт Београд
Нови истраживачки приступи и могућности развоја археологије Авара у Србији

Након почетака у 19. веку, организовано бављење археологијом Авара на тлу наше земље остварује се након Другог светског рата, посебно шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Објављени су подаци за око 220 авародопских налазишта, истина сасвим неуједначене вредности. У начину, а мање и у интензитету објављивања грађе наша археологија Авара је затајила, али би због степена обављених истраживања могла да се опише као средње развијена у односу на археологије околних земаља.

У таласу изучавања Авара с краја прошлог и почетка овог века, с обзиром на тадашње околности, наши стручњаци нису узели већег учешћа. Нов импулс за развој домаћих истраживања дошао је најпре кроз објављивање три монографије. У новије време објављено је и неколико радова, који се дотичу и увек зелених тема као што су етничко или верско приписивање налазишта и налаза. Као сасвим нова, не само код нас, показује се анализа убикације налазишта на основу геоморфолошких одлика терена и грубе реконструкције некадашњег изгледа Панонске низије.

Изгледи за даљи развој су добри. Врло стручна заштитна ископавања у Војводини, која су још у току, донела су откриће великих локалитета и обиље новог материјала, пре свега слабије познатог насеобинског, а у међувремену су се стекли услови за умрежено деловање са колегама из поља биоархеологије и археотехнологије. Можемо се надати савременим публикацијама новооткривених, али и старих налаза.

Радован Бунарџић, кустос саветник, Музеј Града Новог Сада
Етничка слика јужне Паноније на прелазу VIII у IX век

На основу анализе историјских и ретких писаних извора, поткрепљених бројним археолошким налазима, створена је етничка слика јужне Паноније на прелазу 8. у 9. век. Насељавање, пре свега њених приобалних делова уз Дунав, временски и етнички је одређено тзв. Другим аварским каганатом. Међутим, резултати истраживања великог гробља и насеља смештеног на левој дунавској обали код данашњег Челарева, отворили су низ питања на која у оквиру општеприхваћених тумачења није било одговора. Укратко: бројни гробови мушкараца са сахрањеним коњем, нове форме гробне ритуалне керамике, пронађени религијски предмети, нови стилски елементи украшавања и јасно издиференциране технологије производње, дефинитивно захтевају преиспитивања постојећих знања, пре свега о дешавањима у 9. веку, као што је нпр. досељавање Мађара у Панонску низију.

Нова сазнања утичу на тумачења догађаја у јужној Панонији све до 12. века, као и на сагледавање дела националне историје. Заокружењу предложене теме допринеће и резултати недавно започетих истраживања раносредњовековног гробља које је откривено у атару Ченеја, на старој обали Дунава, поред Великог римског шанца.

Дипл. археолог Александар Сајдл, студент мастер студија на Одељењу за археологију,
Филозофски факултет у Београду
Каролиншки налази из Србије, Босне и Херцеговине

Уз кратак осврт на историјат истраживања, у овом раду биће представљени каролиншки налази 8. и 9. века са простора данашњих република Србије и Босне и Херцеговине. Предмети франачке провенијенције, као што су двосекли мачеви, копља са крилцима, оструге и делови појасних гарнитура, потичу како из гробних целина (нпр. Винча код Београда, Решетарица код Ливна, Рудићи код Гламоча, Вукодол код Мостара,

Чаири код Стоца, Могорјело код Чапљине), тако и из насеља (Горњи Врбљани, Могорјело код Чапљине). Посебна пажња биће посвећена контексту налаза, али неће бити занемарени ни бројни предмети за које ближе околности и контекст налаза нису познати.

Доц. др Дејан Радичевић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију

Археолошка истраживања раносредњовековних насеља на територији Војводине

Археолошка истраживања раносредњовековних насеља на територији данашње Војводине немају дугу традицију. Започета су тек осамдесетих година прошлог века, ископавањима у Бољевцима и околини Бечеја. Никада нису постала предмет посебног, плански осмишљеног научно-истраживачког пројекта. Међутим, у највећој мери захваљујући редовним активностима надлежних установа заштите, током последње три деценије археолошки је ископавано више десетина локалитета на којима су документовани насеобински објекти и покретни археолошки материјал раносредњовековног раздобља. Реферат има за циљ да укаже на стање истражености ових налазишта, али и да истакне резултате досадашњих радова који значајније доприноси бољем упознавању културно-историјских прилика на овим просторима од друге половине 6. до почетка 9. века.

Милица Радишић, МА, истраживач приправник, Археолошки институт Београд
Досадашња сазнања о раносредњовековним насељима на централном Балкану

Према постојећим историјским и археолошким сазнањима која се односе на раздобље након слома византијске власти почетком 7. века и досељавања Словена, стиче се прилично фрагментарна слика о раној етапи средњег века на централном Балкану. Ипак, када је реч о раносредњовековним насељима од нарочитог значаја су резултати археолошких истраживања, који у виду трагова материјалне културе представљају поуздано сведочанство о насељавању одређеног простора. Стога је намера овог рада да се на основу археолошких података конкретизују одређени проблеми у вези са настанком, развојем и главним карактеристикама насеља.

У том циљу, разматраће се механизми насељавања на основу регионалне поделе (Подунавље, Поморавље, Подриње) и хронолошких етапа (у оквирима од 7. до 9-10/11. века) како би се установили одговарајући насеобински модели. Акцент ће бити на препознавању и интерпретирању елемената преостале аутохтоне романизоване популације у рановизантијским насељима продуженог трајања, затим на обиму и карактеру словенског насељавања, у поређењу са подацима из писаних извора, као и на односу раносредњовековне популације према античком наслеђу и поновној употреби касноантичких и рановизантијских утврђења за живот.

Драгица Премовић-Алексић, музејски саветник, Музеј „Рас» Нови Пазар
Остаци паганства на сјеничко-пештерској висоравни

Више од једне деценије одвијају се археолошка истраживања средњовековних хумки на Сјеничко-пештерској висоравни. У питању је истраживање остатака паганских култних места, за која се на почетку истраживања мислило да представљају остатке некропола. Томе су у прилог ишли и подаци из историјских извора, по којима су Словени пре доласка на Балканско полуострво, и пре примања хришћанства, своје мртве спаљивали и сахрањивали уз одређене ритуале. Међутим, у до сада истражених преко 30 хумки, само у једној су нађени остаци покојника, док су у осталим откривени елементи паганских ритуала, попут жртвеника и остатака ломача. У свим хумкама је нађена и знатна количина

археолошког материјала, пре свега керамичког и остеолошког, али и примерака накита, ножића, пршљенака, брусева, комада жрвњева и других личних предмета.

Разматрајући проблеме словенске, односно раносрпске религије и митологије, В. Чајкановић каже: „могуће да је нашем богу мртвих чињен култ и на гомилама камења, онаквим какве се налазе и данас нарочито у Босни и Херцеговини... Овакве гомиле служиле су као култна места, или као олтари, дакле: евентуално као најпримитивнији храмови“.

По подацима из историјских извора, Срби су примили хришћанство средином 9. века. Међутим, на основу досадашњих истраживања хумки може се рећи да су Срби пагани од доласка на Балкан, односно од почетка 7. све до почетка 12. века. Према писању Стефана Првовенчаног, његов отац, Стефан Немања се борио противу оних у које је „свеубилачки ђаво насејао штетну плеву и укоренивши је у срца њихова, одвратио их је од Творца њиховог, да служе *глухим кумирима*“, односно противу пагана.

Да је становништво овог простора дуго било паганско потврђују и остаци једног светилишта, откривени октобра месеца 2013. године. Ради се о остацима четири истоветне конструкције које се састоје од правоугаоног и квадратног дела који је обухваћен кружним зидом. У једној од конструкција отворена је сонда 2 x 2 метра и у њој су нађени фрагменти мањих керамичких посуда које по својим типолошким одликама припадају 9-11. веку.

Доц. др Перица Шпехар, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију

Погребни обичаји и њихова транзиција на територији Србије у раном средњем веку

Погребни обичаји представљају једну од најконзервативнијих одлика заједнице, до чијих промена долази тешко и постепено. Прихватање хришћанства за званичну римску религију, омогућило је јединствен однос према загробном животу од стране различитих етничких групација, који се археолошки може испратити преко начина на који су сахрањивани покојници.

Ипак, слом византијске управе на простору Централног Балкана почетком 7. века, као и трајно насељавање Словена, доводи до бројних промена. Као главно оруђе пацификације новопридошлих племена послужило је ширење божје речи међу паганима, које је имало за задатак да их приближи Византији.

Будући да територија данашње Србије обухвата простор који је био под Византијском управом, али и тзв. Барбарикум, могуће је на основу погребних обичаја различитих племена испратити ток христијанизације, као и његове регионалне разлике, које су у тесној вези са постојањем или одсуством античке традиције.

ИМЕНА И АДРЕСЕ УЧЕСНИКА

Арсид Радивоје
Завод за заштиту споменика културе Ваљево
arsa@vaza.co.rs

Бикић Весна
Археолошки институт Београд
vesna.bikic@gmail.com

Благојевић Мирјана
Републички завод за заштиту споменика културе Београд
blagojevicmiki@gmail.com

Бугар Марин
Народни музеј Крушевац
marinbugar@gmail.com

Бугарски Иван истраживач-сарадник
Археолошки институт Београд
ivan.bugarski@gmail.com

Бунарџић Радован
Музеј Града Новог Сада
marina.bunardzic@yuheritage.com

Вранешевић Бранка
Универзитет у Београду, Филозофски факултет - Одељење за историју уметности
bvrnese@f.bg.ac.rs

Гаврић Гордана
Завод за заштиту споменика културе Краљево
jovana.gosa@gmail.com

Грујић Ивана
Докторанд на Одељењу за археологију, Филозофски факултет у Београду
ivgrujic@yahoo.com,

Давидовић Јасмина
Музеј Срема Сремска Митровица
jasnadavidovic@gmail.com

Иванишевић Вујадин
Археолошки институт Београд
vujadin.ivanisevic@gmail.com

Јацановић Драган
Народни музеј Пожаревац
jacanovicdragan@gmail.com

Јеремид Гордана
Археолошки институт Београд
jeremic.g@gmail.com

Милинковић Михаило
Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију
mihailo@yubc.net

Милошевић-Јевтић Гордана
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
mgoga@eunet.rs

Петковић Жарко
Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за историју
zarkopetkovic@gmail.com,

Петровић Ана
Спољни сарадник, Републички завод за заштиту споменика културе Београд
ana.petrovic1212@gmail.com

Поповић Бојан
Археолошки институт Београд
pop984@hotmail.com

Премовић-Алексић Драгица
Музеј Рас Нови Пазар
dragicapremovic@gmail.com

Радичевић Дејан
Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију
dradicev@f.bg.ac.rs

Радишић Милица
Археолошки институт Београд
mveselicic@gmail.com

Рашковић Душан
Народни музеј Крушевац
raskovic.dusan@gmail.com

Сајдл Александар
Студент мастер студија на Одељењу за археологију, Филозофски факултет у Београду
aleksandar.sajdl@gmail.com

Смирнов-Бркић Александра
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет - Одсек за историју
aleksandrasmirnov@gmail.com

Стаменковић Соња
Археолошки институт Београд
sonjas612@yahoo.com

Шпехар Олга
Универзитет у Београду, Филозофски факултет - Одељење за историју уметности
ospehar@gmail.com

Шпехар Перица
Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију
perica.spehar@gmail.com

БЕЛЕШКЕ:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

904 (497.11) (048)

904 (398) (048)

**НАУЧНИ скуп од Романа до Словена - археолошки
налази из Србије и њихов контекст (2013 ;
Београд)**

[Књига апстракта] / Научни скуп од Романа
до Словена - археолошки налази из Србије и
њихов контекст, Београд, 12-13. децембар
2013. ; [уредник Михаило Милинковић] . -
Београд : Филозофски факултет Универзитета,
2013 (Београд : Филозофски факултет). - 30
стр. ; 24 cm

Тираж 50.

ISBN 978-86-88803-32-8

а) Археолошка налазишта, античка - Србија -
Апстракти б) Археолошка налазишта,
средњовековна - Србија - Апстракти

COBISS.SR-ID 203100172